ବିନ୍ଦୁ ବିମର୍ଶ
Bindu Bimarsha
ISSN NO: 3049-2807(O)
ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଙ୍କ, ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂଖ୍ୟା ॥ ଏପ୍ରିଲ୍ - ଜୁନ୍ ୨୦୨୬
VOLUME NO: II, ISSUE NO: II ॥ APRIL—JUNE 2026

ଓଡ଼ିଆ ଓ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାର ଶାବ୍ଦିକ ସମ୍ବନ୍ଧ: ସାରଳା ମହାଭାରତ

ରମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଧାନ
ଗବେଷକ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ, ବିଶ୍ୱଭାରତୀ, ଶାନ୍ତିନିକେତନ

Date Of Submission: 31–01-2026 **Date Of Publication:** 14-04-2026

ABSTRACT ॥ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାର

ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ସଂସ୍କାରିତ ଓ ବ୍ୟାକରଣାବଦ୍ଧ ଭାଷା ଭାବେ ପରିଚିତ। ଏହାର ଗଠନ ସୁସଂଗଠିତ ଓ ନିୟମନିଷ୍ଠ ଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଭାଷା ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ। ଅନ୍ୟପଟେ, ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା ସାଧାରଣ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ କଥୋପକଥନର ଭାଷା ଥିଲା। ଏହା ପ୍ରାକୃତିକ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାରେ କଠୋର ବ୍ୟାକରଣ ନିୟମ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବ ପକାଇନଥିଲା। ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା କଥିତ ରୂପରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବାରୁ ଏହା ଦ୍ରୁତ ଭାବେ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ହୋଇଯାଇଥିଲା। ଅଞ୍ଚଳ ଓ ସମୟ ଅନୁସାରେ ଏହାର ଅନେକ ଉପଭାଷା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା। ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପ୍ରାକୃତରୁ ବିଭିନ୍ନ ନୂତନ ଭାଷାର ଉଦ୍ଭବ ଘଟିଥିଲା, ଯାହାର ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦାହରଣ। ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଶବ୍ଦସମ୍ଭାର, ଧ୍ୱନିରୂପ ଓ ବ୍ୟାକରଣୀୟ ଗଠନରେ ପ୍ରାକୃତର ପ୍ରଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଏ। ଏହା ଦ୍ୱାରା ଦୁଇଟି ଭାଷାର ଆନ୍ତରିକ ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ। ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଲେ ଭାଷାର ଐତିହ୍ୟ ଓ ବିକାଶ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଭଲଭାବେ ବୁଝିପାରିବା। ତେଣୁ, ପ୍ରାକୃତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଏହି ନିକଟ ସମ୍ପର୍କ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ମୂଳ ବିଷୟ।

ARTICLE NUMBER: BB-II-II-2026-04

ORC ID: 0009-0004-4995-6959

DOI: 10.64647/bb.vol.2.issue.2.2026.4

E-MAIL: rameshchandrapradhan186@gmail.com

REVIEW STATUS: Double-Blind Peer Reviewed

LANGUAGE OF THE ARTICLE: Odia

TYPE OF ARTICLE: Research-based Article

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ :

ଭାଷା, ପ୍ରାକୃତ, ସଂସ୍କାରିତ, ପରିଣତ।

ଭାବ ପ୍ରକାଶ ନିମିତ୍ତ ଭାଷା ଏକ ମାଧ୍ୟମ। ଭାଷା ସର୍ବଦା ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ। ସମୟ, ପରିବେଶ, ପରିସ୍ଥିତି ଅନୁସାରେ ଭାଷା ତାର ରୂପ ଓ ଭାବ ଉଭୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥାଏ। ଭାଷାର ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ଏକକ ଶବ୍ଦ। ଏକ ବା ଏକାଧିକ ଶବ୍ଦ ମାଧ୍ୟମରେ ମଣିଷ ମନର ଭାବକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ।

ଭାଷାର ଦୁଇଟି ସ୍ତର ରହିଛି। ଯଥା କଥିତ ସ୍ତର ଓ ଲିଖିତ ସ୍ତର। ଭାଷା ବଞ୍ଚିରହେ କଥିତ ସ୍ତରରେ। ଭାଷାକୁ ସାଇତି ରଖିବା ପାଇଁ ଲିପିର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ। ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ମନର ଭାବକୁ ତତ୍କାଳର ଭାଷାରେ ସାଇତି ରଖିବା ପାଇଁ ତାହାକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥାଏ। ଲିପି ନଥାଇ ମଧ୍ୟ କେବଳ କଥିତ ସ୍ତରରେ ଭାଷା ବଞ୍ଚିରହେ।

ଭୌଗୋଳିକ ସ୍ଥିତି ଅନୁସାରେ କେତେକ ସ୍ଥାନର ଭାଷାକୁ ସ୍ଥାନ ଅନୁସାରେ ନାମିତ କରାଯାଇଥାଏ। ଯଥା- ବଙ୍ଗଳାଦେଶର ଭାଷା 'ବଙ୍ଗାଳୀ', ମଗଧର ଭାଷା 'ମାଗଧୀ', ତାମିଲନାଡୁର ଭାଷା 'ତାମିଲ', କର୍ଣ୍ଣାଟକର ଭାଷା 'କନ୍ନଡ଼', ଆସାମର ଭାଷା 'ଅହମୀୟା', ଓଡ଼ିଶାର ଭାଷା 'ଓଡ଼ିଆ' ଆଦି।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦିକବି ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ ରଚନାଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାସାହିତ୍ୟର ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିଛି। ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସାରଳା ମହାଭାରତର ସ୍ଥିତି ଏକ ମାଇଲଖୁଣ୍ଟ ସଦୃଶ। ଓଡ଼ିଶାର ମାଟି, ପାଣି, ପବନ, ଭାଷା, ସଂସ୍କୃତି, ସମାଜ ଆଦି ସବୁକିଛି ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ। 'ସାରଳା ମହାଭାରତ'ରେ ସଂସ୍କୃତ, ପ୍ରାକୃତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ ରହିଛି। 'ସାରଳା ମହାଭାରତ'ରେ ବ୍ୟବହୃତ କେତେକ ପ୍ରାକୃତ ଶବ୍ଦ ଯାହା ଅବିକଳ ବା ରୂପାନ୍ତରିକ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି ବା ହେଉଛି ସେଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବରରୁଚିଙ୍କ 'ପ୍ରାକୃତ ପ୍ରକାଶ' ଗ୍ରନ୍ଥର ସୂତ୍ରାନୁସାରେ କରାଗଲା। ଥାନ<ସ୍ଥାନ।

'ଥାନ' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ସ୍ଥାନ'। ଉପରି ଲୋପଃ କ ଗ ଡ ତ ଦ ପ ଷ ସାମ୍।୩/୧। (ସଂଯୁକ୍ତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ଉପରେ/ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ କ-ଗ-ଡ-ତ-ଦ-ପ-ଷ-ସ ଆଦି ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଥିଲେ ଲୋପ ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ସ୍ଥ' ସଂଯୁକ୍ତ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ହୋଇଥିବାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିବା 'ସ'

ଲୋପ ହୋଇଛି। ସ୍ଥ>ଥ। 'ସ୍ଥାନ' 'ଥାନ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ଏହିପରି ଅନ୍ୟ ଏକ ଶବ୍ଦ ହେଲା ସ୍ଥିର>ଥିର। ଗଉତମ<ଗୌତମ।

'ଗଉତମ' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ଗୌତମ'। ପୌରାଦିଷ୍ଣୁ ଅଉତ୍।୧/୪୩। (ପୌର ଆଦି ଶବ୍ଦର ଔ-କାର ସ୍ଥାନରେ 'ଅଉ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ ଗୌ ଗଉ ହୋଇଛି। ଅର୍ଥାତ୍ 'ଗୌତମ' 'ଗଉତମ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ଏହିପରି ଭାବେ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ। ଚୌରାଶୀ>ଚଉରାଶୀ, ପୌର୍ଣ୍ଣମୀ>ପଉର୍ଣ୍ଣମୀ, ମୌନ>ମଉନ, ଶୌର୍ଯ୍ୟ>ଶଉର୍ଯ୍ୟ। ବିହି<ବିଧି।

'ବିହି' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ବିଧି'। ଖ-ଘ-ଥ-ଧ-ଫ-ଭାଂ ହଃ।୨/୨୪। (ଶବ୍ଦର ଅନାଦି ଅସଂଯୁକ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ଖ-ଘ-ଥ-ଧ-ଫ-ଭ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ 'ହ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ଧ' 'ହ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ତେଣୁ 'ବିଧି' 'ବିହି'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ଏହିପରି ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ନିଭାଇ>ନିହାଇ, ନଖ>ନହ, ରଘୁବର>ରହୁବର, ନାଥ>ନାହ, ଶୋଭେ>ଶୋହେ, ବିଭା>ବିହା। ଥମ୍ଭୀଭୂତ<ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ।

'ଥମ୍ଭୀଭୂତ' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ'। ସ୍ତସ୍ୟ ଥଃ।୩/୧୧। ('ସ୍ତ' ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରାକୃତରେ 'ଥ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ସ୍ତ' 'ଥ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ତେଣୁ 'ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ' 'ଥମ୍ଭୀଭୂତ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ଏହିପରି ଅନ୍ୟ ଏକ ଶବ୍ଦ ହେଲା ସ୍ତନ>ଥନ। ପଚ୍ଛିମେ<ପଶ୍ଚିମେ।

'ପଚ୍ଛିମେ' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ପଶ୍ଚିମେ'। ଶ୍ଚ-ତ୍ସ-ପ୍ସାଂ ଛଃ। ୩/୩୮। (ଶ୍ଚ-ତ୍ସ-ପ୍ସାଂ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରାକୃତରେ 'ଛ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ଶ୍ଚ' 'ଛ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ତେଣୁ 'ପଶ୍ଚିମ' ଶବ୍ଦ 'ପଚ୍ଛିମ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ଚଚ୍ଛୁ<ଚକ୍ଷୁ।

'ଚଚ୍ଛୁ' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ଚକ୍ଷୁ'। ଅକ୍ଷାଦିଷ୍ଣୁ ଚ୍ଛଃ। ୩/୨୯। (ଅକ୍ଷି ଆଦି ଶବ୍ଦର 'କ୍ଷ' ସ୍ଥାନରେ 'ଚ୍ଛ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'କ୍ଷ' 'ଚ୍ଛ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। 'ଚ୍ଛ' ଏକକୀଭବନ ଦ୍ୱାରା 'ଚ୍ଛ' ହୋଇଛି। ତେଣୁ 'ଚକ୍ଷୁ' ଶବ୍ଦ 'ଚଚ୍ଛୁ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ସେହିପରି ଅନ୍ୟ କେତେକ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ପ୍ରତକ୍ଷେ>ପ୍ରତଚ୍ଛେ, ଅପକ୍ଷାତି>ଅପଚ୍ଛାତି, ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ>ଅନ୍ତରୀଚ୍ଛେ, ସମକକ୍ଷ>ସମକଚ୍ଛ, ମୋକ୍ଷ>ମୋଚ୍ଛ, ତୀକ୍ଷ>ତୀଚ୍ଛ। ପହର<ପ୍ରହର।

'ପହର' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ପ୍ରହର'। ସର୍ବତ୍ର ଲ-ବ-ରାମ୍।୩/୩। (ସଂଯୁକ୍ତ ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣର ଉଭୟ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଏବଂ ନିମ୍ନରେ ଲ-ବ-ର ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଥିଲେ ଲୋପ ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ପ୍ର' ସଂଯୁକ୍ତ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ହୋଇଥିବାରୁ ନିମ୍ନରେ 'ର' ଲୋପ ହୋଇଛି। 'ପ୍ର' 'ପ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ତେଣୁ 'ପ୍ରହର' 'ପହର'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ଏକ ଶବ୍ଦ ହେଲା ନିମନ୍ତ୍ରିବା>ନିମନ୍ତିବା।

ଖିନ<କ୍ଷୀଣ।

'ଖିନ' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'କ୍ଷୀଣ'। ଷ୍କ-ସ୍କ-କ୍ଷାଂ ଖଃ।୩/୨୮। (ଷ୍କ-ସ୍କ-କ୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରାକୃତରେ 'ଖ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'କ୍ଷ' 'ଖ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। କ୍ଷୀଣ>ଖୀଣ। ଇଦୀତଃ ପାନୀୟାଦିଷ୍ଣୁ।୧/୧୮।(ପାନୀୟ ଆଦି ଶବ୍ଦର 'ଈ' କାର ସ୍ଥାନରେ 'ଇ' କାର ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ଖୀ' 'ଖି'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ଖୀଣ>ଖିଣ। ଣୋ ନଃ।୧୦/୫। (ପୈଶାଚୀ ପ୍ରାକୃତରେ 'ଣ' କାର ସ୍ଥାନରେ 'ନ' କାର ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ଣ' 'ନ' ହୋଇଛି। ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଷୀଣ>ଖୀଣ>ଖିଣ>ଖିନ ହୋଇଛି। ସେହିପରି ଅନ୍ୟ କେତେକ ଶବ୍ଦ ହେଲା ଦକ୍ଷିଣ>ଦଖିଣ, ସାକ୍ଷୀ>ସାଖୀ, କ୍ଷେପିଲା>ଖେପିଲା, ତୀକ୍ଷ>ତୀଖ। ତ୍ରେତା<ତ୍ରେତୟା।

'ତ୍ରେତା' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ତ୍ରେତୟା'। କ-ଗ-ଚ-ଜ-ତ-ଦ-ପ-ୟ-ବାଂ ପ୍ରାୟୋ ଲୋପଃ।୨/୨। (ଅନାଦି ଅସଂଯୁକ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା କ-ଗ-ଚ-ଜ-ତ-ଦ-ପ-ୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ପ୍ରାକୃତରେ ଲୋପ ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ୟ' ଲୋପ ହୋଇଛି। 'ଅ' ସହିତ 'ଆ'ର ସନ୍ଧି ହୋଇ 'ଆ' ହୋଇଛି। ଅର୍ଥାତ୍ ତ୍ରେତୟା>ତ୍ରେତଆ>ତ୍ରେତା ହୋଇଛି। ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ଏକ ଶବ୍ଦ ହେଲା ପ୍ରୟାଗ>ପ୍ରାଗ। କାର୍ଯେ<କାର୍ଯ୍ୟେ।

'କାର୍ଯେ' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'କାର୍ଯ୍ୟେ'। ମନୟମନ୍ତ୍ୟାନାମ୍। ୩/୨। (ସଂଯୁକ୍ତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ନିମ୍ନଭାଗ/ପ୍ରାନ୍ତରେ ମ-ନ-ୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଥିଲେ ପ୍ରାକୃତରେ ତାହା ଲୋପ ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ର୍ଯ୍ୟେ' ରୁ 'ୟ' ଲୋପ ହୋଇ 'ର୍ଯେ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ତେଣୁ 'କାର୍ଯ୍ୟେ' 'କାର୍ଯେ' ହୋଇଛି। ସେହିପରି ଲକ୍ଷ୍ମଣ> ଲକ୍ଷଣ ହୋଇଛି। 'କ୍ଷ୍ମ' ସଂଯୁକ୍ତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ନିମ୍ନରେ 'ମ' ଥିବାରୁ ଲୋପ ହୋଇଛି। ଅର୍ଘ୍ୟ>ଅର୍ଘ। ଅପଭ୍ରଂଶର ପ୍ରଭାବ ହେତୁ 'ର' ଫଳାର ଲୋପ ହୋଇନାହିଁ। ଲଚ୍ଛୀ<ଲକ୍ଷ୍ମୀ।

'ଲଚ୍ଛୀ' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ'। ମନୟମନ୍ତ୍ୟାନାମ୍।୩/୨। (ସଂଯୁକ୍ତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ନିମ୍ନଭାଗ/ପ୍ରାନ୍ତରେ ମ-ନ-ୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଥିଲେ ପ୍ରାକୃତରେ ତାହା ଲୋପ ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'କ୍ଷ୍ମୀ' ସଂଯୁକ୍ତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ନିମ୍ନରେ ଥିବା 'ମ' ଲୋପ ହୋଇଛି। ଲକ୍ଷ୍ମୀ>ଲକ୍ଷୀ। ଅକ୍ଷାଦିଷ୍ଣୁ ଚ୍ଛଃ।୩/୨୯ । (ଅକ୍ଷି ଆଦି ଶବ୍ଦର 'କ୍ଷ' ସ୍ଥାନରେ 'ଚ୍ଛ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'କ୍ଷ' 'ଚ୍ଛ' ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ଅର୍ଥାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀ>ଲକ୍ଷୀ>ଲଚ୍ଛୀ ହୋଇଛି। ଅଗି<ଅଗ୍ନି।

'ଅଗି' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ଅଗ୍ନି'। ମନୟମନ୍ତ୍ୟାନାମ୍। ୩/୨। (ସଂଯୁକ୍ତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ନିମ୍ନଭାଗ/ପ୍ରାନ୍ତରେ ମ-ନ-ୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଥିଲେ ପ୍ରାକୃତରେ ତାହା ଲୋପ ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ଗ୍ନ' ସଂଯୁକ୍ତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ନିମ୍ନରେ ଥିବା 'ନ' ଲୋପ ହୋଇଛି। ଶେଷାଦେଶୟୋର୍ଦ୍ୱିତ୍ୱମନାଦୌ।୩/୫୯। (ଆଦେଶ ବଳରେ ସଂଯୁକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋପ ପରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣଟି ରହିଯାଏ ତାହା ଯଦି ଶବ୍ଦର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ନଥାଏ ତେବେ ଦ୍ୱିତ୍ୱ ହୋଇଥାଏ। ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଥିବା ବର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ୱିତ୍ୱ ହୋଇନଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ଗ' ଦ୍ୱିତ୍ୱ ହୋଇ 'ଗ୍ଗ' ହୋଇଛି। ଏକକୀଭବନ ଫଳରେ 'ଗ୍ଗ' ପୁନଃ 'ଗ' ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି।

ଅର୍ଥାତ୍ ଅଗ୍ନି>ଅଗ୍ଗି>ଅଗି ହୋଇଛି। ବଇଶାଖ<ବୈଶାଖ।

'ବଇଶାଖ' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ବୈଶାଖ'। ଦୈତ୍ୟାଦିଷ୍ବୁ ଅଇତ୍।୧/୩୮। (ଦୈତ୍ୟ ଆଦି ଶବ୍ଦର 'ଐ' କାର ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରାକୃତରେ 'ଅଇ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ବୈ' 'ବଇ' ହୋଇଛି। ତେଣୁ 'ବୈଶାଖ' 'ବଇଶାଖ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ସେହିପରି ଅନ୍ୟ କେତେକ ଶବ୍ଦର ଉଦାହରଣ- ନୈବେଦ୍ୟ>ନଇବେଦ୍ୟ, ବୈତରଣୀ>ବଇତରଣୀ, ବୈରାଗ୍ୟ>ବଇରାଗ, କୈବର୍ତ୍ତ>କଇବର୍ତ୍ତ, ବୈଶ୍ୟ>ବଇଶ୍ୟ। ଭାସଇ<ଭାଷଇ।

'ଭାସଇ' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ଭାଷଇ'। ଶଷୋ ସଃ।୨/୩୯। (ପ୍ରାକୃତରେ ଶ-ଷ-ସ ସ୍ଥାନରେ 'ସ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ଷ' 'ସ' ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ତେଣୁ 'ଭାଷଇ' 'ଭାସଇ' ହୋଇଛି। ଅପସର<ଅବସର।

'ଅପସର' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ଅବସର'। ବର୍ଗାଣାଂ ତୃତୀୟ ଚତୁର୍ଥୟୋରଯୁଜୋରନାଦ୍ୟୋରାଦ୍ୟୌ।୧୦/୩ । (ପୈଶାଚୀ ଭାଷାରେ ବର୍ଗର ଅନାଦି ଅସଂଯୁକ୍ତ ତୃତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣର ସ୍ଥାନରେ ଯଥାକ୍ରମେ ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ପ' ବର୍ଗର ତୃତୀୟ ବର୍ଣ୍ଣ 'ବ' ସ୍ଥାନରେ ବର୍ଗର ପ୍ରଥମ ବର୍ଣ୍ଣ 'ପ' ହୋଇଛି। ତେଣୁ 'ଅବସର' 'ଅପସର'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ସେହିପରି ଅନ୍ୟ କେତେକ ଶବ୍ଦ ହେଲା ପ୍ରସ୍ତାବ>ପ୍ରସ୍ତାପ, କବାଟ>କପାଟ। ନାୟେକା<ନାୟିକା।

'ନାୟେକା' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'ନାୟିକା'। ଇତ ଏତ୍ ପିଣ୍ଡାଦିଷ୍ବୁ। ୧/୧୦। (ପିଣ୍ଡାଦି ଶବ୍ଦର 'ଇ' ସ୍ଥାନରେ 'ଏ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ୟେ' 'ୟି' ହୋଇଛି। ତେଣୁ 'ନାୟିକା' 'ନାୟେକା'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। କଣେଅର<କନିଅର।

'କଣେଅର' ଶବ୍ଦର ସଂସ୍କାରିତ ରୂପ 'କନିଅର'। ନୋ ଣଃ। ୨/୩୮। (ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରେ 'ନ' ସ୍ଥାନରେ 'ଣ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ନ' 'ଣ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି। ନି>ଣି। ଇତ ଏତ୍ ପିଣ୍ଡାଦିଷ୍ବୁ।୧/୧୦। (ପିଣ୍ଡାଦି ଶବ୍ଦର 'ଇ' ସ୍ଥାନରେ 'ଏ' ହୋଇଥାଏ।) ସୂତ୍ରାନୁସାରେ 'ଇ'-କାର ସ୍ଥାନରେ 'ଏ'-କାର ହୋଇଛି। ଣି>ଣେ। ଅର୍ଥାତ୍ 'କନିଅର' 'କଣେଅର'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି।

ଉଦାହରଣ- ନିର୍ଦ୍ଧୂମ **ଅଗି** ଜାଣି ବିରାଜଇ ତିନିଙ୍କର ତେଜ।୩/୭/୬୨।(ପର୍ବ/ପ୍ରସଙ୍ଗ କ୍ରମ/ପଦ ସଂଖ୍ୟା)

ଦିବାରାତ୍ରେ **ଅପସର** ନାହିଁ ଆରୋପନ୍ତି ବେଗି ବେଗି।୩/୧୨/୧୨୧।

ଘୋଷଇ **ଭାସଇ** ଯେ ହୃଦେ ଭାବଇଂ ନିତ୍ୟେ।୩/୧୭/୭୯।

ସମସ୍ତ କୁମରମାନେ ପ୍ରବେଶ ଯଗ୍ୟଂ **ଥାନ**।୨/୧୫/୪୭।

ବାଲମ୍ମିକ **ଗଉତମ** ବିଶ୍ରବା ପୌଲସ୍ତ୍ୟେ।୨/୧୫/୨୫।

ପୁରୁଷ ବିଧାତା ସ୍ତିରୀ ଅଟଇ ଗୋ **ବିହି**। ୨/୧୬/୪୦୧।

ଥମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ ଦେବ ନ ଫୁରଇ କିଛି।୨/୧୬/୪୨୯।

ଯୁବା ଯୁବତୀ **ଚକ୍ଷୁ**ରେ ଯେ ନ ମାଡ଼ଇ ନିଦ।୨/୧୬/୭୩୩।

ୟେସନ ବିଚାର କରନ୍ତେ ତିନି **ପହର** ଯେ ରାତି। ୨/୧୬/୪।

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ବ୍ୟବହୃତ ପ୍ରାକୃତ ଶବ୍ଦ ଓ ପ୍ରଚଳିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

୧. ନାୟକ, କଳ୍ପତରୁ। *ବରରୁଚିଙ୍କ ପ୍ରାକୃତ ପ୍ରକାଶ. ରଂଗ ପ୍ରକାଶନୀ, ଭଦ୍ରକ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ, ୨୦୨୦।*

୨. ନାୟକ, କଳ୍ପତରୁ। *ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ମୂଳ: ପ୍ରାକୃତ ଭାଷା. ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରପୁର ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ, ୨୦୨୪ (ଅଗ୍ରଦୂତ, କଟକ)।*

୩. ମହାନ୍ତି, ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ, ସମ୍ପାଦକ। *ସାରଳା ମହାଭାରତ. ଓଡ଼ିଶା ସାଂସ୍କୃତିକ ବ୍ୟାପାର ବିଭାଗ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୬୫। (ଇ-ଭର୍ସନ)*

୪. ମହାନ୍ତି, ବଂଶୀଧର। *ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ କ୍ରମବିକାଶ. ଫ୍ରେଣ୍ଡ୍ସ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ, ଅଷ୍ଟମ ସଂସ୍କରଣ, ୨୦୧୭।*

୫. ମହାନ୍ତି, ବଂଶୀଧର। *ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱର ଭୂମିକା. ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୭୯।*

BINDU BIMARSHA...

FIELD	DETAILS	PLAGIARISM QR
FUNDING STATEMENT	This research received no external funding	
CONFLICT OF INTEREST	No	
PLAGIARISM TEST	Yes (Drillbit)	
SIMILARITY INDEX	0 %	
ETHICAL APPROVAL	Not applicable	
CITE:	Pradhan, Ramesh Chandra. "Odia O Prakrut Bhasara Shabdika Sambandha: Sarala Mahabharata." *Bindu Bimarsha*, vol. 2, no. 2, Apr. 2026, pp. 25–27. Crossref, https://doi.org/10.64647/bb.vol.2.issue.2.2026.4.	

BY NC